

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 21

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 21

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2019

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Wolfgang Hock

Untersuchungen zu Daukšas Postille – IV. *Zur Textkonstitution* o 9

Birutė Triškaitė

Milkų šeima XVII–XVIII a. Prūsijos Lietuvoje: genealogijos rekonstrukcija o 73

Kotryna Rekašiūtė

Heinrichas Theodoras von Schönas: ryšiai su masonais o 127

Birutė Kabašinskaitė

Katekizmo pokyčiai XVIII–XIX a. pradžios lietuviškoje kalvinistų raštijoje o 147

Roma Bončkutė

Simono Daukanto *Būdo* recepcija Maironio *Apsakymuose apie Lietuvos praeigą* (1891) o 165

Giedrius Subačius

Pirmosios Simono Daukanto knygos *Prasma lotynų kalbos* (1837)

raidės <I-, J->, <i-, j-> ir jų rinkėjai o 193

Jurgita Venckienė

Hektografinis *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas* –

nežinota XIX a. pabaigos gramatika o 209

Daina Urbonaitė, Loreta Vaicekauskienė

Gimtoji kalba mokykloje: Vakarų Europos švietimo paradigimų istorija

su šiandieninės Lietuvos prieskoniu o 233

Ramunė Čičirkaitė

Ar žodžio galo balsių ilgumą lemia kalbų kontaktai? Praeities mįslė

iš kelių kartų įvairiakalbių vilniečių perspektyvos (trukmės aspektas) o 255

Publikacijos (Publications)

Ona Aleknavičienė

Henriko Lyzijaus laišakai (1718, 1722) Prūsijos karaliui Frydrichui Vilhelmui I

dėl Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaro o 283

Recenzijos (Reviews)

Reda Griškaitė

Recenzuojama: Aurelijus Gieda, *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*, 2017 o 311

Vilma Žaltauskaitė

Recenzuojama: Reda Griškaitė, *Nuo botanikos iki istorijos: Paluknio dvaro literatė Aleksandra Volfgangaitė. Aleksandra Tekla Sofja Wolfgang, 1805–1861. Bibliotheca Archivi Lithuanici* 10, 2016 o 331

Paweł Brudzyński

Recenzuojama: *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija: NOVUM TESTAMENTUM Domini Nostri Jefu CHristi Lithvanicâ Lingvâ donatum* o 339

Dalia Dilytė

Recenzuojama: Mikas Vaicekuskas (sud., par.), Daiva Krištopaitienė (par.), Kristijonas Donelaitis, *Raštai 2. Poetiniai tekstai. Metų eilutės ir žodžių junginiai, Metų fragmentas, Pričkaus pasaka apie lietuvišką svodbą, pasakėčios, eilėraščiai, kiti eiliavimai*, Dokumentiniai ir kritiniai leidimai, vertimai, 2019 o 347

Dalia Satkauskytė

Recenzuojama: Arūnas Streikus, *Minties kolektyvizacija: cenzūra sovietų Lietuvoje*, 2018 o 353

Ruth Leiserowitz

Rezension von: Gitanas Nausėda, Vilija Gerulaitienė (Hrsg.), *Chronik der Schule zu Nidden*, 2013; Gitanas Nausėda, Vilija Gerulaitienė (sud.), *Nidos mokyklos kronika*, 2016 o 361

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Gytis Vaškelis

In memoriam Petruui, Petruui Kalibatui (1948–2019) o 371

Jurgita Venckienė

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

Hektografinis *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas* – nežinota XIX a. pabaigos gramatika

XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais lietuviškų laikraščių leidėjai, rinkdamiesi rašomosios kalbos variantą savo leidiniams, rėmėsi vokiškomis Augusto Schleicherio ir Frydricho Kuršaičio lietuvių kalbos gramatikomis (1856 ir 1876). Tačiau įvairuojanti lietuviškų leidinių rašyba, poreikis ją suvienodinti vertė galvoti apie naują, lietuvišką gramatiką. 1889 m. Vincas Kudirka apgailestavo, kad „kiekvienas raszėjas dirba sau gramatiką ir kiekvienas savotiszkaį raszo“ ir akcentavo, kad reikia „gramatikos trumpos, aiszkios, kuri ant svarbesniu kalbos klausymu atsakytu staczei, be jokios dvejonės“¹. 1895-aisiais rašyti gramatiką ragino *Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgos* redaktorius Pranciškus Urbonavičius: „tada sulauksime vienokios raszybos, kada mūsų literatūros vadovai (profesorai) atsižadės tinginio, o iszdūs geras gramatikas“², o 1896-aisiais „Susivienijimas lietuvių Amerikoje“ net paskelbė gramatikos konkursą³. Vis dėlto dar kelerius metus konkursui tinkamos gramatikos nebuvo; raginimai spaudoje irgi nesiliovė, pavyzdžiui, 1897 m. nusistatyti rašybos taisykles kvietė *Tėvynės Sargo* bendradarbis Pranciškus Gaigalas: „Isz viso vieko turiamo rupinties, darbuoties, kad užtverti mūsų kalbai ir raszybai zomatus, idant raszydami nekłaidžiotumem“⁴.

XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais išėjo ne viena lietuvių kalbos gramatika, tiek lietuvių, tiek ir kitomis kalbomis. Todėl tokie raginimai terodo, kad periodikos leidėjai nesutarė, kuria iš jų remtis. Šio straipsnio tikslas – parodyti lietuvių kalbos gramatikų radimąsi XIX–XX a. sandūroje, į tyrimų lauką įtraukiant iki šiol mokslo visuomenės nežinotą gramatiką *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas*.

1. LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKOS XIX–XX A. SANDŪROJE. Dar nuo aštuntojo dešimtmečio nuorašais plito Antano Baranausko, Žemaičių (Telšių) kunigų seminarijoje dėščiusio lietuvių kalbą, gramatika. Ja naudojosi ne tik Baranausko mokiniai, bet ir pasauliečiai.

1 [Kudirka] 1889, 105.

2 [Urbonavičius] 1895, 3.

3 Puzinas 1979, 69.

4 [Gaigalas] 1897, 18.

1886 m. Tilžėje buvo išspausdinta Mykolo Miežinio *Lietuviszka gramatika*, bet ji sulaukė griežtos Jono Jablonskio kritikos *Varpe*⁵.

Po daugiau nei dešimties metų – 1897 m., Tartu buvo hektografuota⁶ Kazimiero Jauniaus gramatika *Lietuviškas Kalbomokslis Baltiko padangėse*. Apie 1897 m. buvo parašyta irgi hektografu 1898 ar 1899 m. padauginta Petro Avižonio *Lietuviška Gramatikėlė*. Ją varpininkai laikė tarsi bandomuoju gramatikos variantu:

Išleidome ir išsiuntinėjome visoms redakcijoms litografuotą „Gramatikėlę“ (tuo žygiu da ne užbaigtą) pagal „Varpo“ rašybą, kuri, rodosi, nepinkli ir paranki vartojimui. „Gram.“ sudaryta specialisto, tai-gi ištikima [...] Tuotarpu „Gram.“ litografuota, bet kada, vartojant ją pasirodys reikalas kokių paaiškinimų, papildymų ar sutrumpinimų, tai tada, viską išlyginę ir pataisę, duosime atspaudinti⁷.

Netrukus, 1899 m. Feliksas Sereika išleido Baranausko gramatiką, pavadintą *Kalbamoksliu lietuviškos kalbos*. Spėjama, kad 1899 m. JAV išėjo Petro Saurusaičio *Sutrumpytas lietuviszkas kalbmokslis* (išlikusi tik jo dalis; žr. *LB* II[2] 52).

Aptariamuoju laikotarpiu išspausdinta ir nelietuviškų gramatikų. 1879–1881 m. Tilžėje išleista Juliaus Schiekoppo *Litauifche Elementar=Grammatik* 1–2. Ji tiko *Varpo* redakcijai, siūlyta šį darbą išversti į lietuvių kalbą užuot rašius originalią gramatiką:

Schiekopo darbą išverskime, da labiau sutrumpinę ir pridėję praktiškas pasargas – tai ir turėsime trumpą, praktišką gramatiką. Pasidarykime nors griaučius praktiškos gramatikos, kuri sulygintų mus formose, smulkmenose⁸.

Leidimas buvo pakartotas ir 1901–1902 m. Tilžėje. Be to, Schiekoppo gramatika dar buvo išversta į rusų kalbą ir išspausdinta 1891 ir 1896 m. Varšuvoje, o 1902 m. Krokuvoje išėjo lenkiškas vertimas *Gramatyka litewska początkowa*⁹.

Tris kartus – 1879, 1898 ir 1900 m. perspausdinta Maksimiliano Voelkelio *Litauisches Elementarbuch*. Apie pirmąjį leidimą *Aušroje* rašė Jonas Basanavičius, apgailėstaudamas, kad „elementorius szitas bus priainamas tiktai dėl tu, kurie moka vokiszka“¹⁰.

1890 m. Poznanėje pasirodė Mikalojaus Akelaičio *Gramatyka języka litewskiego*, autorius rėmėsi jau minėta rankraštine Baranausko gramatika¹¹. Šis darbas irgi sulaukė varpininkų kritikos: „Jaigu kas ir užsimanytu tą statrašą įvesti į lietuviškas knygą arba laikraščius [...] tai tik padidytu chaosą, ėsantį ir be to jau mūsų rašliavoje“¹².

5 [Jablonskis] 1890, 87–89.

6 Hektografija – teksto ir iliustracijų dauginimas spausdinimo prietaisu, hektografu. Padauginama iki 100 kopijų (Stonienė 1997, 124).

7 [*Varpo* redakcija] 1899, 37.

8 „Tėvynės varpai“, *Vp* 1, 1898, 13.

9 Šio Juozo Januškevičiaus ir Antano Macijausko parengto leidimo populiarumą li-

dija Juozo Tumo-Vaižganto laiškas Aleksandrui Dambrauskui: „viename grapo Kosakowskio name pardavėme su kun. Karbauskiu net tris Mot. [Macijausko – J. V.] gramatikas. Reiktų man dar kokių penkių“ (Tumas 1903-02-01, 2r).

10 [Basanavičius] 1884, 73.

11 Jonikas 1987, 264.

12 [Adomaitis-Šernas] 1890, 65.

1897 m. išėjo vokiška Oskaro Wiedemanno gramatika *Handbuch der Litauischen Sprache*, po poros metų, 1899 m. Klaipėdoje – Jono Pipiro *Lithauische Sprachlehre mit Berücksichtigung Selbstunterrichts*¹³.

Be rankraštinės Baranausko gramatikos, būta ir daugiau nespausdintų darbų: Reda Griškaitė Paryžiuje, Lenkų bibliotekoje (sign.: 2739), yra suradusi Pranciškaus Žitkevičiaus ir Marijos bei Karilės Geršinskių (veikiausiai „Želmens“ draugijos pirmininko Henryko Geršinskio giminaičių) XIX a. pabaigoje ar XX a. pradžioje parengtos lenkiškos lietuvių kalbos gramatikos rankraštį.

Šiame straipsnyje daugiau dėmesio skiriama jau minėtai Avižonio *Lietuviškai Gramatikėlei* (toliau – *AvLG*), susijusiai su iki šiol nežinotu *Trumpu lietuviškos gramatikos konspektu*.

Apie *AvLG* atsiradimą yra papasakojęs pats Avižonis. Mintis parengti gramatiką pagal Tilžėje įsigytą Kuršaičio *Grammatik der Littauischen Sprache* (toliau – *KG*) jam kilusi mokantis Peterburge, taigi tarp 1895 ir 1897 m.¹⁴

Patekęs į Petrapilio studentų tarpą, dideliai nustebau pamatęs, kad jie, įvairių aukštųjų mokyklų studentai, dar mažiau temoka lietuviškai kalbėti ir rašyti, negu Mintaujos gimnazistai „kūdikiečiai“.

Ir čia man atėjo mintis patiekti savo kolegoms trumputis gramatikos konspektas su linksniavimų ir asmenavimų pavyzdžiais¹⁵.

Avižonis yra užsiminęs, kad „[p]asirodžiusi Jauniaus hektografuotoji gramatika šitos minties nesutrikdė, nės ji buvo taip pat sunkiai gaunama, kaip ir Kuršaičio gramatika, ir ne lengviau suprantama, kad ir lietuviškai parašyta“¹⁶. Vadinasi, Avižonis siekė parašyti nesunkiai prieinamą ir suprantamą praktinę gramatiką. 1897 m. pabaigoje jis jau turėjo ją parašęs ir kukliai vadino *konspektu*:

Naudodamos visų daugiausia Kuršaičio gramatika ir jos pavyzdžiais, parašiau sumanytąjį *konspektą*¹⁷, kuriame be kokių aiškinimų ir be kokių taisyklių buvo surašyta linksniavimų pavyzdžiai¹⁸.

Kad Avižonis rėmėsi pačia *KG*, o ne tuo metu populiaria Schiekoppo parengta jos santrauka, rodo kad ir daiktavardžių pavyzdžiai: iš Kuršaičio pateiktų sąrašų Schiekoppas išrinko vienus, o Avižonis – kitus, pavyzdžiui, iš *KG* daugiau nei šimto daiktavardžių, kirčiuojamų pagal „schemą I a“ *KG* 151–153 Schiekopas išrinko *Diėwas, draūgas, jawat, kėlias, kraūjas, svėczias, szilas, waikas, wārdas SchiekG 7*, o Avižonis – *bat-sas, daržzas, batnas, Diėwas, laņkas, līnas, pitvas, purvōvas, stiklas, tākas, vařdas AvLG 14*.

Iš epistolinio palikimo aišku, kad be Kuršaičio gramatikos, Avižonis dar galėjo naudotis ir Miežinio, Jauniaus bei Jablonskio darbais¹⁹.

13 Eigminas 1973b, 37–38.

14 Skardžius 1939, 113.

15 Avižonis 1921, 30.

16 Avižonis 1921, 30.

17 Čia ir toliau išskirta cituojant.

18 Avižonis 1921, 31.

19 1897 m. pabaigoje Avižonis rašė Povilui Višinskiui apie planuojamą parengti vokišką lietuvių kalbos gramatiką, remiantis Kuršaičio, Miežinio, Jauniaus ir Jablonskio darbais (Avižonis 1897-12-15, 1).

Savo darbą Avižonis nusivežė pas Jablonskį, kad šis ištaisytų klaidas, jei jų būtų:

Bijodamas kad į mano parašytąjį konspektą nebūtų įsibrovusių klaidų ir norėdamas, kad linksniavimų ir asmenavimų pavyzdžiai būtų teisingais kirčiais pažymėti, aš 1897 metų Kalėdų šventėms nuvykau į Taliną (Revelį) pas J. Jablonskį²⁰.

Jablonskio redaguotas ir veikiausiai papildytas variantas buvo hektografuotas ir dabar žinomas kaip *Liėtūviška gramatikėlė*. Prototipas – Avižonio gramatikos variantas prieš Jablonskio redagavimą – nėra žinomas.

1898-ųjų rudenį Avižonio gramatikėlė buvo pradėta spausdinti vienoje Dorpato (Tartu) spaustuvėje, tačiau cenzūrai reikalaujant išspausdintoji dalis turėjo būti sunaikinta²¹. Tada Avižonis rankraštį nusivežęs į Peterburge vykusią lietuvių studentų konferenciją ir jo „draugai studentai V. Sirutavičius ir A. Smetona apsiėmė atmušti kažin kokia mašinėle, studentų vartojama profesorių paskaitoms atmušti“²². 1899 m. pavasarį, apie Velykas, Avižonis sakosi gavęs dvidešimt penkis gramatikėlės egzempliorius, iš viso jų buvę šimtas²³. „Prakalboje“ nurodytas gramatikos adresatas: „išleidžiame šitą lietuvių gramatikos konspektą: tie, kuriė norėš rašyti teip kaip rāšo ‘Ukininkas’ ir ‘Varpas’, galėš rāsti jāme tās kalbōs mōkslō žiniās, kuriōs būtinai jėms reikalīngos“ (*AvLG* 3).

AvLG buvo paimta pagrindu Petro Kriaušaičio (Avižonio ir Jablonskio) *Lietuviškos kalbos gramatikai*, laimėjusiai minėtą „Susivienijimo lietuvių Amerikoje“ konkursą. Ji išspausdinta 1901 m. Šia gramatika rėmėsi tiek pasaulietinė, tiek katalikiška spauda. Juozas Tumas-Vaižgantas, turėjęs perduoti rankraštį į Tilžę spausdinti, dar net neišspausdintos gramatikos taisykles jau taikė ir savo redaguotame *Tėvynės Sarge*.

Žvelgiant iš dabartinės perspektyvos, 1901 m. gramatika (toliau – *JablG*) dažnai tituluojama *normine*²⁴, *kodifikacine*, nes daug joje surašytų taisyklių, formų vėliau perimtos į bendrinę kalbą. Vis dėlto, kai tik buvo išspausdinta, ši gramatika bent dalies visuomenės dar nelaikyta pavyzdine, buvo leidžiamos ir kitos gramatikos. 1903–1905 m. pasirodė trys Povilo Januševičiaus gramatikos *Kalbamokslis* (1903; hektografuotas), *Naujasis Kalbomokslis* (Tilžė, 1903) ir *Senasis Kalbomokslis* (Kaunas, 1905). *JablG* įtakos nematyti ir XX a. pradžios Adomo Stuobrio [Adomo Sketerio] gramatikoje *Kalbamokslis lietuviškos kalbos*²⁵. Paminėtinas ir Vilniuje 1906 m. išėjęs kunigo Ignaco Šoparos *Trumpūtis lietuviškai-rūsiškas kalbomokslėlis*, kurio autorius sakosi rėmėsis Kuršaičio, Schleicherio, Baranausko, Jauniaus, Jablonskio, Januševičiaus, Juškos ir Macijausko darbais²⁶.

XIX ir XX a. sandūros gramatikų sąrašą papildė 2019 m. pavasarį istorikės Olgos Mastianicos-Stankevič rasta lietuvių kalbos gramatika *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas. Etimologija*²⁷.

20 Avižonis 1921, 31.

21 Avižonis pasakojo: „Sutartą dieną nueinu į spaustuvę ir, o džiaugsme, pamatau savo gramatikėlės gražiai lietuviškai išspausdintą visą lakštą“ (Avižonis 1921, 32).

22 Avižonis 1921, 32.

23 Avižonis 1921, 32.

24 Keinys 2001, 51; Palionis 1973, 8–9.

25 Drotvinas 2002, 13.

26 Šopara 1906, 3.

27 Nuoširdžiai dėkoju dr. Olgai Mastianicai-Stankevič už pasidalytą informaciją apie LLTI BR Davainio-Silvestraičio archyve saugomą gramatiką.

2. TRUMPAS LIETUVIŠKOS GRAMATIKOS KONSPEKTAS. Gramatika saugoma LLTI bibliotekos rankraštyne, Mečislovo Davainio-Silvestraičio archyve: LLTI BR f. 1 – 1461. Jo turėtasis *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas* (toliau – TLGK) yra nedidelio 185 × 115 formato, 32 puslapių apimties įrištas hektografinis veikalas. Autorius, leidimo vieta ir data nenurodyta.

TLGK į *Lietuvos bibliografiją* (LB II) neįtrauktas²⁸; LLTI BR f. 1 – 1461 bylos skaitytojų sąrašė įrašyta tik Mastianicos-Stankevič pavidė, tad mokslo visuomenei šis darbas nežinomas.

Iš pirmo žvilgsnio matyti TLGK panašumas su *AvLG*. Abu darbai hektografuoti, tačiau perrašyti ne Avižonio ranka – jų ir to laikotarpio Avižonio laiškų rašysena skirtinga (kaip minėta, *AvLG* rankraščių Avižonis perdavė Antanui Smetonai ir Vladui Sirutavičiui, bet kas perrašė hektografuotąjį variantą, nėra žinoma).

2.1. TLGK IR *AvLG* SĄSAJOS. TLGK su *AvLG* sieja panaši struktūra, vartosenos pavyzdžiai, terminai, raidynas. Siekiant tiksliau išsiaiškinti šių gramatikų ryšį, jos dar lyginamos su *KG*, kuria, kaip minėta, naudojosi Avižonis, ir *JablG*, kurios pagrindu buvo paimta *AvLG*.

2.1.1. TLGK IR *AvLG* STRUKTŪRA. *AvLG* pradedama „Prakalba“, po jos įdėtas skyrelis „Apiė akcentùs“ (*AvLG* 4), kuriame aptarti kirčio ženklai, pateikta kirčiavimo pavyzdžių (plačiau apie kirčiavimą žr. 2.2.5). TLGK tokių įvadinių skyrelių nėra, jis pradedamas raidyno ir garsyno aprašu, pavadintu „Litaros“. Toliau TLGK ir *AvLG* struktūra, nors ir nėra visai identiška, daug kur sutampa, žr. 1 lentelę. Nė vienoje gramatikoje nėra turinio ar dalykinių rodyklių.

TLGK skyriai	P.	<i>AvLG</i> skyriai	P.
		„Prakalbà“	3
		„Apiė akcentùs“	4
„Litaros“	3		
„Balsės“	3	„Balsės“	5
„Dvibalsės arba diftongai“	5	„Dvibalsės“	7
„Pusbalsė“	5	„Pusbalsė“	8
„Priebalsės“	5	„Priebalsės“	9
„Substantyvai ir adjektyvai“	6	„Substantyvai ir adjektyvai“	10
„Pirmas vartymas (deklinacija): -as; -ias; -is; -ys“	8	„Pirmas vartymas (declinatio): -as, -is, -ys“	12
„Antras vartymas. -a, -ia; -ė“	10	„Antras vartymas: -a, -ė“	14
„Trečias vartymas. -is“	12	„Trečias vartymas: -is“	18

28 Kelios kitos hektografu padaugintos gramatikos LB II užfiksuotos: *Lietuviškas kn. Jaunio kalbomokslis* ([Tartu], 1897; LB II[1] 502, įr. 1337), Avižonio *Lietuviška gramatikėlė* ([Peterburgas, 1898 ar 1899]; LB II[1]

168, įr. 268), dvi skirtingos apimties Januševičiaus gramatikos *Lietuviškas kalbamokslis* (Kaunas?, 1903 ir [1903?]; 206 ir 196 p.; LB II[2] 428, įr. 4132–4133).

TLGK skyriai	P.	AvLG skyriai	P.
„Ketvirtas vařtymas: <i>-us; -ius</i> “	14	„Ketvirtas vařtymas: <i>-us</i> “	20
„Peřktas vařtymas: <i>-uo; -ė</i> “	16	„Peřktas vařtymas: <i>-uo, -ė</i> “	23
		„Adjektřvai“	25
„Laipsniāvymas adjektiv. ir adverb.“	18	„Laipsniāvymas adjektivų ir adverbų“	26
„Pronominai“	18	„Pronominai“	27
„Skaĩtlių vardai“	20	„Skaĩtlių vardai“	32
„Verbai“	23	„Verbai“	36
[„Bũti asmenavimas“]	23	[„Bũti asmenavimas“]	36
„Konjugacijos“	25	[„Asmenuotė“]	39
[„Asmenavimas“]	26	[„Asmenavimas“]	40
„Vartymas participijų“	30	„Participijų vařtymas“	46
		„Medium ir reflexivum“	48
„Passyvas“	31	„Passivum“	52
„Medijus ir reflexyvas“	31		
		„Vartojimas verbo formų“	55
		„Participium ir gerundium“	55
		„Oratio obliqua“	60
		„Modus permissivus (optativus)“	60
		„Supinum“	61
		„Modus conditionalis“	61
		„Futurum II“	62
		„Plusquamperfectum“	62
		„Perfectum“	63
		„Imperfectum de conatu“	64

1 lentelė. TLGK ir AvLG skyriai

Iš 1 lentelės matyti, kad TLGK ir AvLG daiktavardžiai ir būdvardžiai, jų linksnia-
vimas aptariami viename skyriuje. KG, kuria, kaip minėta, rėmėsi Avižonis, ir JablG,
išaugusioje iš AvLG, šios kalbos dalys aptartos atskirai, taip pat ir Avižonio turėtu-
ose Miežinio ir Jauniaus darbuose, ir Schiekoppo gramatikoje. Tad šis TLGK ir AvLG
struktūros panašumas patvirtina jų genetinių ryši.

2.1.2. TLGK IR AvLG LIETUVIŲ KALBOS MEDŹIAGA. TLGK ir AvLG ryšį
rodo ir jose pateikti pavyzdžiai. Abiejų gramatikų raidyno ir garsyno skyriuje duota
pavyzdžių, kokių nėra nei KG, nei Miežinio, Jauniaus ar Schiekoppo gramatikose.
TLGK tų pavyzdžių mažiau negu AvLG, bet dažniausiai TLGK pavyzdys (ar pavyz-
džiai) yra ir AvLG (o vėliau ir JablG), plg. balsių [a], [e], [o] tarimo pavyzdžius:

TLGK 3	<i>qsà (púodo ausìs), žqsìs (zyco) – skaitýk kaip āsà, žāsìs</i>
AvLG 5	<i>qsà (puódo ausìs), žqsìs, grqštas, grqžinti ištariami, kaip āsà, žāsìs, grāštas, grāžinti</i>
JablG 4	<i>qsà (puodo ausis), žqsìs, grqštas, grqžtù, grqžinti ištariami kaip āsà, žāsìs, grāštas, grāštù, grāžinti</i>

- TLGK 4 *mėtai* (зодь) – e skaityk kaip rusiškame žodyje памятный
- AvLG 6 *vėdame, kėpame, vedù, kepù, mėtai* ištašk beveik kaip *viādame, kiāpame, viadù, kiapù, miātai*
- JablG 6 *vėdame, kėpame, vedù, kepù, mėtai* ištašk beveik kaip *viādame, kiāpame, viadù, kiapù, miātai*
- TLGK 3 *óras* (воздухъ) *vóras* (наукъ), *stóras* (толстыū), *storókas* (довольно толстыū) – skaityk *óras, vóras, stóras, storókas*
- AvLG 5 žodžiūs *óras* (die Luft), *vóras* (die Spinne), *stóras, storókas*, (ziemlich dick) skaityk kaip *óras, vóras, stóras, stōrōkas*
- JablG 4 *óras* (Luft), *stóras, storókas* (ziemlich dick), žmogūs (ir žmōgus), žōdis, *vóras* (Spinne)

Tiesa, TLGK ir AvLG pavyzdžiai sutampa ne visada, plg. duotus prie [ę] ir [ei]:

- TLGK 4 *męs* (мы), *ę čionai* skaityk kaip я žodyje мясной
- AvLG 6 *kęsti, gręžti*
- JablG 4 *kęsti* (leiden), *gręžti*
- TLGK 5 *léisti* (пускашь), *peilis* (ножь)
- AvLG 7 *kėikti* (fluchen), *peikti* (thun)
- JablG 5 *kėikti* (fluchen), *veikti* (thun)

Avižonio gramatikos rankraštis nežinomas, tad neaišku, kiek jį redagavo ir papildė Jablonskis. Vis dėlto gali būti, kad nuo TLGK besiskiriantys AvLG pavyzdžiai, vėliau patekę ir į JablG, į AvLG buvo įrašyti Jablonskio.

TLGK ir AvLG vardažodžių ir veiksmažodžių kaitymo paradigmos pavyzdžiai dažnai vienodi, dalis jų perimta iš KG. Pavyzdžiui, KG vadinamosios *a* ir *ia* linksniuotės daiktavardžių paradigmoje yra *krāštas, būtās, kótās, tiltās* KG 143, *fwēcziās, wėjas, gaidýs, žaltýs, žōdis* KG 145; būdvardžių – *gėras, minkštas, tuščziās, medinis* KG 213. TLGK ir AvLG duoti vienodi pavyzdžiai, su KG sutampa tik trys iš septynių: *gėras laūkas, stāčias svėčias, geležinis peilis, gaidýs* TLGK 8–9; *gėras laūkas, stāčias svėčias, geležinis peilis, gaidýs* AvLG 12–13 (tie patys daiktavardžiai ir būdvardžiai *geras, stačias* vėliau pateko ir į JablG 10, 16). KG moteriškosios giminės *a*, *ia* ir *ė* linksniuotės daiktavardžių pavyzdžiai yra *mergà, rankà, wárna, ašakà* KG 170–171, *waldzià, katė, šweñtė, rýkštė* KG 171–172; būdvardžiai *gerà, minkštà, tuščzià, medinė* KG 216. Tik trys pavyzdžiai sutampa su TLGK ir AvLG: *gerà rankà, skaudì valdzià, laukinė pelė* TLGK 10–11; *gerà rankà, skaudì valdzià, medinė triobà, laukinė pelė* AvLG 14–15.

TLGK asmenavimo pavyzdžiai irgi sutampa su AvLG (tik čia jų daugiau), plg.:

- 1 asmenuotė
- KG 273 *fukù, wercziù*
- TLGK 25 *sùkti, veřkti, mùšti, jóti, šáuti, ráuti*
- AvLG 39 *mùšti, šaũkti, sùkti, veřkti, jóti, šáuti, ráuti, ragáuti, šiėnáuti, bružúoti*
- JablG 40 *sukù, šaukiù*

	2 asmenuotė
KG 273	<i>penù, mýliu</i>
TLGK 25	<i>šnekėti, mylėti, žiurėti</i>
AvLG 39	<i>šnekėti, mylėti, žiurėti, barksťelėti</i>
JablG 40–41	<i>šnekù, mýliu</i>
	3 asmenuotė
KG 273	<i>mataũ</i>
TLGK 25	<i>matýti, darýti, varýti</i>
AvLG 39	<i>matýti, darýti, vartýti, válgyti, várstyti</i>
JablG 41	<i>mataũ</i>
	4 asmenuotė
KG 273	<i>jėškau</i>
TLGK 25	<i>žinóti, kýboti, jieškóti</i>
AvLG 39	<i>žinóti, jieškóti (jiėškoti)</i>
JablG 41	<i>žinaũ</i>

Sutampantys TLGK ir AvLG pavyzdžiai, nebuvę KG, irgi patvirtina aptariamų gramatikų giminybę.

2.1.3. TLGK IR AvLG TERMINAI. Lietuviškus kalbotyros terminus pradėta kurti dar XIX a. pradžioje²⁹, tačiau TLGK ir AvLG pasirinkta vartoti lotyniškus. Aptariamose gramatikose paaiškinta: „lietuv. gram. ne visi terminai gerai padaryti, imame čionai daugiausiai lotyniškus term.“ TLGK 6; „Kadañgi ne visi teřminai liėtuv. gramatikos mŭms ųinomi, ĩmame čionai tuo tārpu daugiausiai lotyniškus teřminus“ AvLG 10. Pats Aviřonis vėliau paaiřkino: „Turėdamas galvoje studentus ir ųiaip jau inteligentus, kuriems ųinomi latyniřki terminai, ař tik ųiuos savo konspekte pavartojau“³⁰. Suprantama, kad palyginti nauji ir vis dar įvairuojantys liėtuviřki terminai³¹ nebuvo visiems aiřkŭs, o juo labiau nemokantiems ar menkai mokantiems liėtuviřkai. Gramatikos dėl lotyniřkŭ terminŭ buvo suprantamesnė didesniai besimokanėiuŭ skaiėiui.

Abiejose gramatikose vartoti sulietuvinti lotyniřki kalbos daliŭ pavadinimai: *adjektyvas* AvLG 10, TLGK 6; *adverbas* AvLG 26, *adverbijas* TLGK 18; *pronominas* AvLG 27, TLGK 18; *substantyvas* AvLG 10 (taėiau ċia yra ir *daiktavardis*: „Viėnŭolika–devyniŭolika vařtomi kaip daiktavardis [substantivum] lŭva“ AvLG 34), TLGK 6; *verbas* AvLG 36, TLGK 23. Vartoti ir lotyniřki veiksmaųodųio formŭ (*infinitivus*, *gerundium*, *participium* [taip pat *participijus*, *participiumas* AvLG 46–47], *supinum*), nuosakŭ (*imperativus*, *indicativus*, *optativus*, *permissivus*), laikŭ (*aoristus*, *futurum*, *imperfectum*, *perfectum*, *plusquamperfectum*, *praesens*) pavadinimai (plg. 1 ir 2 pav.). Tad iš ankstesniŭ gramatikŭ

²⁹ Kazlauskaitė 2002, 63; Balaiřaitis 2010, 3.

³⁰ Aviřonis 1921, 31.

³¹ Pavyzdųiui, Mieřinio gramatikoje, kuria galėjo remtis Aviřonis, vartoti liėtuviřki terminai, tik skliaustuose nurodyti loty-

niřki, pvz.: *budvardė* (*adjectivum*) su *ųodvardėmis* (*participia verbalia*), *prievardė* su *antaugomis* (*praepositio cum particulis*), *prieųodis* (*adverbium*), *uųvardė* (*pronomen*), *vardas* (*nomen*), *ųodis* (*verbum*) 11.

Verbai (глаголы)

Praesens: (настоящее вр.)

Indicativ. (изъявительн. накл.)

S. 1. esmi D. esava P. esame

2. esi esata esate

3. esti (субаетн ^{yra} (есть

Optativus (желательное накл.) (находящаяся)

S. 1. būciau D. būtuva P. būtume

2. būtum būtuta būtute (būtumėte)

3. būtu (бывъ бы)

Imperativus (повелительн. накл)

S. 1. — D. būkiva P. būkime

2. būk(i) būkita būkite

Permissiv. tēsié (нысѣ быдемъ)

Supinum. būtu (чтобы сѣмъ)

Participium I. (присоедине) esūs, -anti (сущіи, сущіи)

— II — būdamas, a (быву)

Gerundium: esant (бъ сумноемъ, при —)

Aoristus

Indic. S. 1. būvai, 2. būvai 3. būvo *)

*) toliau visuose laikuose (to бр. вр. бр. временахъ)
prie trečiosios personas pridedamos pabaigos

1 pav. TLGK 23: lotyniški veiksmažodžių formų pavadinimai;
LLTI BR: f. 1 – 1461

36 Verbai

Præsens.

Indicativus.

Sing. 1. esm̃i(ēsū). Dual. 1. ēsava(ēsava) Pl. 1. ēsame^(ēs-)
2. esi(ēsī). 2. esata(ēsata) 2. esate
3. ēsti (pflegt zu sein, kommt vor). (ēs-)
yra (ist).

Conditionalis.

Sing. 1. būciara. Dual. bū-tura. Pl. bū-tume.
2. bū-tum. bū-tuta/bū-tu bū-tute
3. būtu. mēta) (bū-tumēta).

Imperativus.

Sing. 1. — Dual. būxiva Pl. bū-xime.
2. būa(būxi). bū-xita. bū-xite.

Permissivus. tesiē. Supinum. bū-tu.

Participium. I. ēsas(ēsas), -ēsanti(ēs-).

II. būdamas, -ā.

Gerundium. ēsant(ēsant).

lietuviškų terminų³² neperimta. Beje, Avižonis lotyniškus terminus vartojo ir kasdienėje kalboje, pavyzdžiui, Povilui Višinskiui apie Šatrijos Raganos kalbą rašė:

Butu gerai, kad tu Raganai nuroditumei, kaip vartoti lietuviškoje kalboje *negacijas* ir *participijus*, nes prieš tūs du dalyku daugiausiai klaidų, kurios kitur puikiausią poetišką vietą gadina³³.

TLGK ir AvLG lotyniški terminai pateko ir į *JablG* – Jablonskis vartojo lietuviškus terminus, bet dalį jų paaiškino lotyniškais. Pagal Stasio Keinio duomenis, čia jie pridėti beveik prie trečdaliao lietuviškų terminų³⁴.

TLGK ir AvLG vartota ir lietuviškų terminų, pvz.: *balsė* TLGK 3, AvLG 5; *dvibalsė* (*Dvibalsės arba diftongai*) TLGK 5, AvLG 7; *pusbalsė* TLGK 5, AvLG 8; *priebalsė* TLGK 5, AvLG 9; *skaitlių vardai* TLGK 20, AvLG 32 (AvLG dar pavartotas ir variantas *skaitliniškai* 35).

TLGK skaičiaus pavadinimai lotyniški (TLGK 7), o AvLG (ir *JablG*) – lietuviški: *Viėnskaita*, *Daūgskaita*, *Dvėskaita* (AvLG 11).

Daugeliu atvejų terminų vartosena TLGK ir AvLG sutampa, skirtumų esama nedaug. Pavyzdžiui, TLGK pasirinkta vartoti *kirtis* („a – po kirčių beveik visuomet ilga“ TLGK 3), o AvLG *akcentas* („Apiė akcentus“ AvLG 4; „a po akcentų žodžių viduryje beveik visuomet ėsti ilgà“ AvLG 5). Vėliau *JablG* vartotas variantas *kirtis* (*kirčio ženklai JablG* 3). TLGK ‘asmens’ reikšme vartotas terminas *persona* (*personos* gen. sg. TLGK 23), o AvLG – *ypata* (*ypatos* gen. sg. AvLG 40), taip pat ir *JablG* (*ypatos* nom. pl. *JablG* 29). TLGK ‘priešdėlio’ reikšme vartojamas *priedėlis*: „Prie verbų tankiai yra priedėliai: be-, te- ir tebe-“ TLGK 30, o AvLG – *priesaga*: „Priė verbų dažnai ėsti priesagos be, te, ir tebe“ AvLG 46.

JablG vartoto termino *raidė* (*JablG* 3) TLGK ir AvLG dar nėra, plg. *Litaros* TLGK 3, *Litaras* AvLG 7.

2.1.4. TLGK IR AvLG RAIDYNAS. TLGK ir AvLG raidynas sutampa, vartojamos tuo metu lietuvių kalbai dar naujos raidės <č>, <š> (abiejuose darbuose dar nurodyti ir ankstesni variantai <cz>, <sz>), <ū> (*sūnūs* TLGK 3, *sūnūs* AvLG 5), kurių nebuvo KG. Nebėra KG rašmenų <ŭ> ir <w>. Pats Avižonis minėtame 1897-ųjų gruodį Višinskiui rašytame laiške dar vartojo <ŭ>, tad galbūt <uo> AvLG galėjo atsirasti Jablonskio iniciatyva.

Tačiau nevienodai žymėtas dvibalsis [ie] – TLGK <ie> (*akies* 3, *nakties* 13, *píenas* 5, *plienas* 5), AvLG – pagal KG <iė> (*akiėš* 19, *naktiėš* 19, *sviėstas* 4, *šiėnas* 4).

Skiriasi ir skoliniams reikalingų raidžių kiekis TLGK ir AvLG. TLGK nurodytos penkios: <f>, <h>, <ch>, <ph> ir <q> (TLGK 5), o AvLG tik dvi: <f> ir <ch> (*fizika*, *chlorofórmis* AvLG 9). Tokios pat dvi raidės nurodytos ir *JablG*.

Aptariamų gramatikų struktūra, pateikiama lietuvių kalbos medžiaga, terminų vartosena, raidyno panašumas liudija, kad jos genetiškai susijusios.

³² Plg. Balašaitis 2010, 3–12.

³⁴ Keinys 2001, 54.

³³ Avižonis 1897-12-15, 2.

2.2. TLGK IR AvLG SKIRTUMAI. Aptarti TLGK ir AvLG panašumai rodo jų genetinį ryšį. Siekiant tiksliau nustatyti gramatikų atsiradimo chronologiją svarbūs jose pasitaikantys skirtumai.

2.2.1. TLGK IR AvLG TURINYS. TLGK ir AvLG turinys daug kur sutampa, panaši ir kalbos medžiaga. Vis dėlto AvLG medžiagos daugiau, skyriai platesni. Nors Avižonis savo gramatiką vadino *konspektu*, bet TLGK dar konspektyvesnis. Pavyzdžiui, AvLG, aptarus lietuvių kalbos balsius, įdėta pastaba apie minkštumo ženklą <i>: „žodžiuose: kiaulė, siaūras, baurūs, piąuti, piūklas, etc. i po k, s, b, p yrà ne balsė, bet tik suminkštinimo ženklas; po b, p toksai i ištariamas dažniausiai kaip j“ 7³⁵ (ši pastaba beveik pažodžiui sutampa su *JablG*). TLGK apie priebalsių minkštumo žymėjimą neužsiminta.

AvLG paaiškinta nosinių raidžių rašyba (beveik identišškai aiškinta ir *JablG*), TLGK to irgi nėra – nosinės raidės teisvardytos raidyno skyriuje³⁶ (plg. 3 ir 4 pav.).

Dar vienas pavyzdys galėtų būti dvibalsių aprašas. *KG* diftongais laikyti *ai, au, ei, ui, o al, am, an, ar, el, em, en, er, il, im, in, ir, ul, um, un, ur* – *semidiftongais*. Dvibalsiai *ie, uo* čia vadinti mišriaisiais balsiais *KG* 19–21. TLGK dvibalsės tik suminėtos (*ai, au, ei, ie, uo, ui* – taigi *KG* diftongai ir mišrieji balsiai) ir duota pavyzdžių. AvLG nurodytos dvibalsių grupės: *tikrosios dvibalsės (ai, au, ei, ui)* ir *mišriosios* (iš eilės: *ar, er, ir, ur, am, an, em, en, im, in, um, un, al, el, il, ul* 8). Toks pat skirstymas liko ir *JablG*, tik prie tikrųjų dvibalsių dar prirašyta ir *ie, uo*.

Nevienodumų esama ir TLGK bei AvLG kaitymo paradigmos. TLGK paprastai duotas vienas variantas (išskyrus sutrumpintas formas), o AvLG – po du ar net daugiau; vėlėliau jie pateko ir į *JablG*. Pavyzdžiui, TLGK priebalsinio kamieno daiktavardžių paradigmoje pateiktos formos sutampa su AvLG, bet čia skliaustuose pateikta daugiau normos variantų, žr. 2 lentelę.

	KG	TLGK	AvLG	JablG
gen. sg.	<i>šūnīs, šūniēš</i> 207 <i>feješs, duktešs</i> 205 <i>mėnefiēš</i> 205	<i>šūns, sesėrs,</i> <i>duktešs</i> 17 <i>mėnesies</i> (-esio) 16	<i>šūnīs (šūnēs), sesėrs</i> (-rēs), <i>duktešs (-rēs)</i> 23–24 <i>mėnesio (-siēs)</i> 23–24	<i>šūnīs, sesėrs, duktešs</i> 13 ir <i>šūnēs, seserēs,</i> <i>duktešs</i> 14 <i>mėnesio</i> 13 ir <i>mėne-sies</i> 14
dat. sg.		<i>šūn</i> 17	<i>šūniui (šūniui)</i> 23–24	<i>šūn</i> 13 ir <i>šūniui</i> 14
instr. sg.		<i>šūniš(i)</i> 17	<i>šūnimì (-niš, -niù)</i> 23–24	<i>šūnimì</i> 13 ir <i>šūniù</i> 14
	<i>akmenimì,</i> <i>mėnefimi</i> 205	<i>akmenim(i),</i> (-eniù), <i>mėne-</i> <i>sim(i) (-esiu)</i> 16	<i>ākmeniu (-imì),</i> <i>mėnesiu (-imi)</i>	<i>ākmeniu, mėnesiu</i> 1 ir <i>akmenimì, mėnesimi</i> 14

³⁵ Iš *KG* duotų pavyzdžių AvLG minimi tik *kiaulė* ir *piąuti*.

³⁶ *KG* nosinės raidės paminėtos kalbant apie nosinius priebalsius [m] ir [n] (147–157 paragrafai).

	KG	TLGK	AvLG	JablG
voc. sg.	<i>fejũ,</i> <i>duktẽ</i> 205	<i>sése!</i> <i>dũkte!</i> 17	<i>sẽser</i> (<i>sẽse</i>), <i>dũkter</i> (<i>dũkte</i>)! 23–24	<i>sẽser,</i> <i>dukteř</i> 13
nom. pl.	<i>βũns, βũnys,</i> <i>fejfers, dũkters</i> 205	<i>šũnes,</i> <i>sẽsers, dũkters</i> 17	<i>šũnẽs,</i> <i>sẽsers (-rys), dukters</i> <i>(-rys)</i> 23–24	<i>šũnes,</i> <i>sẽsers, dũkters</i> 13
gen. pl.	<i>mẽnefiũ</i> 205	<i>mẽnesiũ</i> 16	<i>mẽnesiũ (-nesũ)</i> 23–24	<i>mẽnesiũ</i> 13 ir <i>mẽnesũ</i> 14
dat. pl.	<i>mẽnefims</i> 205	<i>mẽnesims</i> 16	<i>mẽnesims (-siams)</i> 23–24	<i>mẽnesims</i> 13 ir <i>mẽnesiams</i> 14
acc. pl.	<i>mẽnefis</i> 205	<i>mẽnesis</i> 16	<i>mẽnesius (-sis)</i> 23–24	<i>mẽnesius</i> 13 ir <i>mẽnesis</i> 14
instr. pl.	<i>mẽnefimis</i> 205	<i>mẽnesimis</i> 16	<i>mẽnesiais (-simis)</i> 23–24	<i>mẽnesiais</i> 13 ir <i>mẽnesimis</i> 14
iness. pl.	<i>akmenyfej,</i> <i>mẽnefyfej,</i> <i>fejeryfej,</i> <i>dukteryfej</i> 205	<i>akmenisẽ,</i> <i>mẽnesise</i> 16, <i>šũnisẽ, seserisẽ,</i> <i>dukterisẽ</i> 17	<i>akmenisẽ (-nysẽ),</i> <i>mẽnesise (-syse), šũnisẽ</i> <i>(-ysẽ), seserisẽ (-rysẽ),</i> <i>dukterisẽ (-rysẽ)</i> 23–24	<i>akmenysẽ,</i> <i>mẽnesysẽ, šũnysẽ,</i> <i>seserysẽ,</i> <i>dukterysẽ</i> 13

2 lentelė. Priebalsinio kamieno daiktavardžių formos KG, TLGK, AvLG ir JablG

Iš 2 lentelės matyti, kad AvLG duoti TLGK nebuvo variantai pateko į JablG.

Tokių atvejų, kai AvLG normos variantai, nebuvo TLGK, JablG tapo norma, esama ir kitose paradigmos. Iš daiktavardžių dar minėtinas žodžio *svečias* voc. sg. *svėte!* TLGK 8³⁷, AvLG duoti net keturi jo variantai *svetiẽ* (*svety*, *svete*, *svečiau*) AvLG 12–13. Taip pat ir JablG: paradigmoje voc. sg. *svetiẽ*, o išnašoje papildyta variantais *svėte*, *svėčiau*, *svetỹ* JablG 10. Taigi AvLG pateikta trimis variantais daugiau negu TLGK – galbūt papildyta Jablonskio. Be to, pirmasis AvLG variantas *svetiẽ* JablG pateiktas kaip norma. Tikėtina, kad AvLG, redaguojama Jablonskio, buvo papildyta. Rengiant TLGK veikiausiai naudotasi ankstesniu, dar Jablonskio neredaguotu, Avižonio gramatikos variantu.

TLGK daiktavardžių *i* kamieno iness. pl. galūnėse žymimas trumpasis balsis, plg.: *akise* 13, *naktise* 13, *vagisẽ* 12 (KG *naktyfej* 191, *wagyfej* 191), o AvLG duotas ir variantas su ilguoju balsiu: *akisẽ* (*akysẽ*) 19, *naktisẽ* (*naktysẽ*) 19, *vagisẽ* (*vagysẽ*) 18. JablG kaip norma pateiktas variantas su ilguoju vokalizmu: *akysẽ*, *kartysẽ*, *naktysẽ*, *vagysẽ* 12 (toliau papildyta, kad „daugiur sakoma ir [...] *kártise*, *naktisẽ*“ 12).

Taip pat ir *u* kamieno daiktavardžių paradigmoje: iness. sg. TLGK *sũnujẽ*, *keřdžiuje*, *žmógujẽ* 14–15; AvLG *sũnuje* (*sũnũjẽ*), *keřdžiuje* (*kerdžiũjẽ*), *žmogujẽ* (*žmogũjẽ*, *-õguje*) 22–23. JablG *sũnũjẽ*, *žmogũjẽ* (toliau paaiškinta, kad kai kur sakoma *sũnujẽ*, *žmogujẽ* 13).

³⁷ Plg. *fwetẽ* KG 145.

- 7 -

gra (trennt, geht auseinander), lēra (slēat),
kīla (steigt), lēja (es regnet), gēja (wird ge-
sünd), vēja (schleicht), sīla (wird warm).
piēti.

B. 1) Žodīmos: kisūle, siaūrus, biau-
ms, pidati, piūklas etc. i po k, s, l, p
grā ne kalsē, bet sumināstinimo zēn-
las; po l, p toksai i īstariamas dū-
niausias kaip j.

B. 2) Litaras a, u, i, e vietoje ilgūju
ā, ū, y, ē rāšome ten, kur kitur tas
mie lietūnai vortēja nosines kalsēs
arba atsirādusius jū vietoje xitokius
tarsnius. Vietoje šāla, grāštas, asā,
šīra, tā, katrā, arklīu gālima iš-
girsti Lietuvojē ir: sōla, šūla, gōan-
stas, grāstas, grōstas, binra, birn, ūsā,
asā, ansā, tān, katrān, aralīn.

Drīkalsēs.

1) Tīnosios drīkalsēs:

ai - kāimē, vaikas.

au - plāukas (das Haar), laūkas.

ei kēixti (flächen), piixti (thun).

3 pav. AvLG 7: išvardijus nosines raides duota jų rašymo taisyklė;
VUB RS: f. 1 - D 1498

i — riuomet ilgà, ištariama kaip y:
 iia (pachapukhama) /šūū, a, pabama/

Dvibalsis arba viltengai /obyacuna/:

ai — kailis (ukypa), vaikas (vaina)
au — rliukas (pauor), laukas (nau)
ei — lūisti (nyxama), peilis (uor)
ie — pienas (nauor), plienas (cmau)
uo — viena (kuro), kuovas (a, av)
ui — žuikis (kiskis-sarys)

Pusbalsis /naryacuna/ — j — esti pradije
 žodiu: arba viduryje tarp bal-
 sių: Jonas, joda (noma bevaiaur/
 sauje (compa-ara), jeigu pra-
 dije žodio buvo j-, tai ji lieka
 ir pridėjus prie to žodio prepoci-
 ū: parjoda (topanacoma bevaiaur)

Priebalsis /cosracuna/: b, c, č (=cz), d, g,
 k, l, m, n, p, r, s, š (=sz),
 v, t, z, ž.
 svetimiams žodžiams reikalingos:
 f, h, ch, ph, q.

4 pav. TLGK 5: po nosinių raidžių išvardijamos dvibalsės, o nosinių raidžių rašymo taisyklė neduodama; LLTI BR: f. 1 – 1461

Įvardžiuotinių būdvardžių paradigmoje irgi yra tokių pavyzdžių. Nom. pl. m. KG *baltieji, baltieji* 246, TLGK *baltieji* 20, AvLG *baltieji* (-jie, -ji) 30 ir vėliau JablG *baltieji* (-jie, -ji) 19.

Iš veiksmažodžių minėtini praes. 1 sg. KG *efmì* 287 (ir nauja forma *efù* 304), TLGK *esmì* 23, AvLG *esmì* (*èsù*) 36, o JablG *esù* (*èsù, esmì*) 37; cond. 2 pl. KG *fùktumbita* 275, TLGK *sùk-tumète, sùktute* 26, AvLG *sùk-tute* (-tumete) 40, JablG *sùktute* (*sùktumète*) 42; cond. 2 pl. refl. TLGK *sùktumètès, sùktutès* 32, AvLG *sùktutès* (*sùktumètès*) 48, JablG *sùktutès* 42.

Tokie TLGK ir AvLG nesutapimai leidžia manyti, kad TLGK parengtas remiantis ankstesniu Avižonio gramatikos variantu, dar netaisytu Jablonskio, kitaip tariant, prototipu. AvLG – Jablonskio papildytas variantas.

2.2.2. TLGK IR AvLG TERMINAI. Aptariamose gramatikose vartoti terminai ne visada sutampa. Pavyzdžiui, TLGK užpakalinės eilės balsiai vadinami *kietaisiais*, priešakinės – *minkštaisiais* (TLGK 3–4), šie terminai sutampa su KG (plg. KG 51; tiesa, Kuršaitis čia dar skyrė ir suminkštintuosius balsius [ia, io, iu]). AvLG pirmieji vadinami *plăiaisiais*, antrieji – *siauraisiais*³⁸ (AvLG 5), taip pat ir JablG (žr. JablG 4).

TLGK, kaip KG³⁹, būtasis dažninis laikas vadinamas *imperfektu* (*imperfectum, būdavau* 24), o AvLG – *preteritu frekventatyvu* (*praeteritum frequentativum, sùk-davau* 42). AvLG variantas sutampa su JablG, kur greta lietuviško *pereitas paprastasis laikas* nurodyta *t. praeteritum frequentativum* 30⁴⁰.

Dar vienas paminėtinas atvejis – tariamosios nuosakos įvardijimas. Su KG⁴¹ sutampa TLGK *optatyvas* (*Optativus* [желательное накл.]; *būčiau* 23), o AvLG vartojamas *konditionalis* (*Conditionalis*; *būčiau* 36)⁴². *Optatyvas* čia reiškė geidžiamą nuosaką, permisyvą: *Modus permissivus* (*Optativus*) 60. JablG jau atskirta *geidžiamasis sakymas* (*m. optativus*), *leidžiamasis sakymas* (*m. permissivus*), ir *tariamasis arba sukalbamasis sakymas* (*m. conditionalis, potentialis*) 29.

Taigi keletu atvejų TLGK ir AvLG vartojami skirtingi terminai: TLGK vartosena sutampa su KG, o AvLG – su vėliau išėjusia JablG.

2.2.3. TLGK IR AvLG RAŠYBA. TLGK *i* ir *u* kamienų vardažodžių nom. pl. galūnėse pagal KG pavyzdį (*năktys, fúnūs* 191) žymimi ilgieji balsiai (-ys: *akys, naktys* 13; -ūs: *grăžūs súnūs* 14). AvLG paradigmoje greta galūnių su ilguoju balsiu (-ys: *ākys, năktys* 19; -ūs: *grăžūs súnūs* 21) skliaustuose nurodyti ir variantai su buvusį nosinį balsį žyminčiomis raidėmis (-is: *ākis, năktis* 19; -ys: *grăžys, súnys* 21). JablG paradigmoje taip pat duotos formos su -ys (*ākys, năktys* 12), -ūs (*súnūs* 13), bet nurodyta, kad „[i]r tosios formos galima būtų rašyti su i, u: *pirtis, širdis, súnus, piētus*. Tokis rašy-

³⁸ Šie terminai išliko ir JablG, žr. JablG 4.

³⁹ Plačiau žr. Kuršaitis 2013, 290.

⁴⁰ Kazimieras Eigminas yra nustatęs, kad šis terminas vartotas Didžiosios Lietuvos gramatikose nuo gramatikos *Universitas linguarum Litvaniae* (Eigminas 1973a, 17). Galbūt Jablonskis jį nusižiūrėjo iš šios gramatikos

1896 m. leidimo (plg. *Universitas linguarum Litvaniae* 31).

⁴¹ Dar žr. Kuršaitis 2013, 291.

⁴² Dar plg. TLGK *optativus praeteriti* (*būčiau sùkės*) 29, AvLG *praeteritum conditionale* (*būčiau sùkės*) 44.

mas, jei rašytojams patiktų, sutvirtintų visą priebalsės n įstatymą žodžių galūnėse“ *JablG* 7. Jablonskis palaikė nosinių garsų žymėjimą nom. pl. galūnėse, tad ir *AvLG* galėjo papildyti tokiomis formomis.

TLGK ir *AvLG* skiriasi įvardžių ir įvardžiuotinių būdvardžių instr. sg. f. ir acc. pl. f. rašyba. Ir šiuo atveju *TLGK* sutampa su *KG*, o *AvLG* – su *JablG* (žr. 3 lentelę).

	<i>KG</i>	<i>TLGK</i>	<i>AvLG</i>	<i>JablG</i>
instr. sg. f.	<i>jà</i> ir <i>já</i> 240	<i>já</i> 20	<i>já</i> (<i>jà</i>) 29	<i>já</i> (<i>jà</i>) 23
	<i>βià</i> (<i>βiá</i>) 236	<i>šiá</i> 18	<i>šiá</i> , (<i>šiã</i>) 28	<i>šiá</i> 25
	<i>tà</i> (<i>tá</i>) 236	<i>tá</i> 18	<i>tá</i> (<i>tà</i>) 27	<i>tá</i> 25
	<i>gerája</i> 248	<i>baltája</i> 20	<i>baltája</i> 30	<i>baltája</i> 19
acc. pl. f.	<i>jàs</i> 240	<i>jás</i> 19	<i>jás</i> (<i>jàs</i>) 29	<i>jás</i> (<i>jàs</i>) 23
	<i>βiàs</i> (<i>βiás</i>) 236	<i>šiás</i> 19	<i>šiás</i> (<i>šiàs</i>) 28	<i>šiás</i> 25
	<i>tàs</i> (<i>tás</i>) 236	<i>tás</i> 19	<i>tás</i> (<i>tàs</i>) 27	<i>tás</i> 25
	<i>geráfias</i> 249	<i>baltásias</i> 20	<i>baltásias</i> 30	<i>baltásias</i> 19

3 lentelė. Įvardžių ir įvardžiuotinių būdvardžių instr. sg. f. ir acc. pl. f. rašyba *KG*, *TLGK*, *AvLG* ir *JablG*

Tokių atvejų esama ir daugiau, pavyzdžiui, skaitvardžio *trys* rašyba: *KG* *trỹs* 258, *TLGK* *trỹs* 20, *AvLG* *trỹs* (*trĩs*) 32, *JablG* *trĩs* 20.

Esama ir <e> bei <ia> rašybos skirtumų. *TLGK* duoti priebalsinio kamieno daiktavardžių instr. sg. f. *dukterimì*, *seserimì* variantai *duktere*, *sesere*, plg. *KG* „Die Feminina nehmen im Instr. S. neben *dukterimì* auch die Form *dùktere* (eig. *-ia*) nach der é-Declination wie *rýkšte* an“ 206. *AvLG* aptariamose galūnėse rašoma *-ia*: *dukterimì* (*-rimì*, *-ria*), *seserimì* (*sēseria*) 24. Taip pat liko ir *JablG*: paradigmoje duota *dukterimì*, *seserimì* 13, bet esą sakoma ir *dùkteria*, *sēseria* 14.

Tai, kad *TLGK* vartojami terminai, taip pat kai kurių formų rašyba sutampa su *KG*, o *AvLG* – su *JablG*, rodo, kad *TLGK* galėjo būti parengtas remiantis ankstesne, Jablonskio dar neredaguota Avižonio gramatikos versija.

2.2.4. KITŲ KALBŲ INTARPAI. Kaip minėta, Avižonis gramatiką rengė remdamasis *KG* ir, jo paties žodžiais tariant, „kai kur pridėj[o] vokiškų paaiškinimų“⁴³. *AvLG* iš tiesų daug pavyzdžių pateikta su vertimu į vokiečių kalbą (plg. 5 pav.). *TLGK* vokiškų žodžių ar paaiškinimų, lyginimo su vokiečių kalba atvejų yra vos vienas kitas, pvz.:

TLGK 4 *é* – visuomèt ilgà, ištariama beveik kaip rùsiška *э*, arbà *vókiška ee: tévas* (omeуv) *skaitýk kaip vókiškame žódyje thee.*

AvLG 6 *é* (siauróji) ištariama ilgai, bevėik *kaip vokiška ee; tē* – žodyjē *tévas skaitýk kaip vok. Thee*

⁴³ Avižonis 1921, 31.

pas anytėlę. Mān būvo labai ne-gėna.
Mān ne-miela dukas sidābras, tik
mān miela tėvas, močiutė, brōliai,
sesutės

- 1, Nomin. kās?
- 2, Genit. ko, kenō?
- 3, Dativs kām?
- 4, Accusat. kās
- 5, Vocat. —
- 6, Instrum. kuō?
- 7, Locat. kamē (kuō)?

Viēnskaita (singularis)

Daugskaita (pluralis)

Dvīskaita (dualis)

Klausiant kur (roopin)? vietomis būtent
rytū Lietūviai atsako tām tikroms
formomis: Kaunān (nach Kowno), trio-
bōn (ins Haus), daržuōsna, daržuō-
sen (in die Gemüsegärten), pirtin (zur
Budestube), salōsna, salōsen (auf die Insel).

5 pav. AøLG 11: intarpai vokiečių kalba;

VUB RS: f. 1 – D 1498

Beje, tokio [è] tarties pavyzdžio „tėvas kaip vok. *Thee*“ KG nėra (čia nurodyta balsį [è] tarti kaip „eh in ‘mehr’“ 112).

TLGK nuo AvLG skiriasi ir intarpais rusų kalba (žr. 6 pav.); jų konspekte kur kas daugiau negu AvLG vokiškų, t. y. TLGK rusiški intarpai nesutampa su AvLG vokiškais. Greta lietuviškų (1) ar lotyniškų (2) terminų TLGK nurodyti rusiški jų atitikmenys, pvz.: (1) *balsės* – гласныя 3, *dvibalsės arba diftongai* – двугласныя 5, *pusbalsė* – полугласная 5, *substantyvai ir adjektyvai* – имена существит. и прилагат. 6, *vartymas* – склонение 6, *vyriškos gimties* – мужест. р. 6, (2) *Num. Singularis* – единств. число 7, *Praesens* – настоящее вр. 23, *Optativus* – желательное накл. 23. TLGK duodama ne tik terminų, kai kurių žodžių vertimų, bet ir išsčių paaiškinimų (žr. 4 lentelę).

TLGK	AvLG
<i>ū</i> – ilgà, rãšoma su brūkšneliu (долгое, пишется со знакомъ долготы -) sūnūs (сынъ), sūnūs (сыновем) 3–4	<i>u</i> ilgóji rãšoma su brūkšneliu: sūnūs* (der Sohn), sūnūs (die Söhne), sūdyti (salzen), sūdyti (richten), siúsiu (ich werde nähten) 5
<i>e</i> – ištariama beveik kaip rùsiška я по priébal-sių (произносится почти как[к] русское я послъ согласныхъ): métai (годъ) – e skaitýk kaip rùsiškame žódyje помятый 4	<i>e</i> (atviroji) reikia ištarti ganà plačiaĩ, beveik kaip a po minkštôsios priébalsės: žodžiūs vėdame, kėpame, vedù, kepù, mėtai ištark beveik kaip viādame, kiāpame, viadù, kiapù, miātai 6
<i>sukù</i> (верчу, вращаю, кручу), šaukiù (зову) 26	<i>sukù</i> , šaukiù 40
Prie verbų tankiai yra priedėliai: be-, te- ir tebe-: aš sau bèsuku, bedainiuoju – я себя верчу, пою (и ничего болъе знать не хочу); jis jau tik viénus mārškinius teturi – у него уже только одна рубашка, mēs jau ir užakėjome, o jis vis da tebearia (мы уже и взборонили, а онъ все еще пашетъ). При отрицательной формъ глагола частица be- показываает, что раньше происходившаго дѣйствія въданную минуту уже нѣтъ: aš neturiu pinigų – у меня нѣтъ и не было денегъ; aš nebeturiu pinigų – у меня были деньги, но теперъ ихъ нѣтъ 30	Prie verbų dažnai ėsti priesagos be, te, ir tebe; aš sau bē-suku, be-dainiuoju; jis jau tik viénus mārškinius te-tùri; mēs užakėjome, o jis tebè-aria; aš nebe-turiù pinigų (ich habe kein Geld mehr); aš ne-turiù pinigų (ich habe kein Geld) 46

4 lentelė. Rusiški TLGK ir vokiški AvLG intarpai

Aptariamie rusų ir vokiečių kalbų intarpai rodo skirtingą gramatikų adresatą – TLGK skirtas gerai mokantiems rusų kalbą. Kad XIX ir XX a. sandūroje būta rusiškos lietuvių kalbos gramatikos poreikio, matyti ir iš minėto Šoparos kalbomokslio – ten visas tekstas pateiktas lietuvių ir rusų kalbomis. Prisiminus Avižonio susirūpinimą, kad peterburgiškiečiai nemoka lietuviškai, atrodo tikėtina, kad TLGK jis pats galėjo parengti gyvendamas Peterburge 1895–1897 m.

Litaros

Balsis (власова): 1) kietas (мелкпшис/)

a — po kirčiū beneik visuomēt ilgā
(nōdē gđapensicūr normu ševia
vaua): nāmas /vauv/ reik is-
tarti - nāmās.

ā — visuomēt ilgā ir ištariama
kaip ilgoji a: ašā (pūro ausis),
žāsis (rycs) - skaityk kaip āšā
žāsis.

o — visuomēt ilgā: ošas (bosy. vė)
vōras (nays), stōras (maiomōui), sto-
rōkas (gobouono maicmōui) - skaityk
ōras, vōras, stōras, stōrōkas.

u — trumpā, rāšoma kē brūkšnelio
(vramkoc, nuuemea ševē anaxa
varōmē): pupā /sōv/, liūbos (no-
mouokv)

ū — ilgā, rāšoma su brūkšneliu
(vauvōc, nuuemea vō anaxavē
varōmē -) sūriūs (svuvs) sūriūs /cu-

Be to, rusiški ir vokiški intarpai padeda išaiškinti *TLGK* ir *AvLG* parengimo chronologiją. Kadangi *TLGK* yra daugiau sąsajų su *KG* negu *AvLG* (pastaroji jau turi ryšių su *JablG*), galima manyti *TLGK* esant ankstesnę. Vis dėlto vargiai tikėtina, kad *AvLG* buvo parengta iš *TLGK* – tokiu atveju rengėjui būtų reikėję ne tik rusiškus interpus pakeisti vokiškais, bet ir iš *KG* išrankioti ir reikiamoje vietoje įterpti daug lietuviškų žodžių ir jų vertimų į vokiečių kalbą. Atrodo tikėtinau, kad Avižonis iš pradžių parengė gramatiką pagal *KG*, bet matydamas rusiškos gramatikos poreikį ėmė ruošti kitą jos variantą – paprastesnį, su rusų kalbos intarpais. Jablonskiui jis davė redaguoti ne „rusiškąjį“, o pirmąjį gramatikos variantą.

2.2.5. KIRČIAVIMAS. *AvLG* visas tekstas kirčiuotas, autorius paaiškino taip:

Rašome lietuvių žodžius su rąšto kalbės akcentais, nes daūgelis kitų kraštų lietuvių [žemaičiai ir rytų aukštaičiai], kiék mums žinoma, norėtų dar žinoti kaip ištariamoms Užnemunėje įrašytosios gramatikėlėje rąšto kalbės fórmos (*AvLG* 1).

TLGK ištisai kirčiuoti pirmi du puslapiai, o toliau – tik pavyzdžiai. Be to, esama kirčiavimo skirtumų: *AvLG*, kaip ir *KG*, kirtis žymimas graviu, akūtu ir cirkumfleksu, o *TLGK* vartoti tik du kirčio ženklai – gravis ir akūtas, pastaruoju žymimi visi ilgieji kirčiuoti skiemenys (žr. 5 lentelę).

<i>TLGK</i>	<i>AvLG</i>	<i>TLGK</i>	<i>AvLG</i>	<i>TLGK</i>	<i>AvLG</i>
<i>mėtai</i> 4	<i>mėtai</i> 6	<i>laúkas</i> 5	<i>laũkas</i> 7	<i>akmuó</i> 16	<i>akmuõ</i> 10
<i>svėčias</i>	<i>svėčias</i> 10	<i>vaikas</i> 5	<i>vaĩkas</i> 7	<i>dukté</i> 17	<i>duktė</i> 10
<i>pláukas</i> 5	<i>pláukas</i> 7	<i>peĩlis</i> 8	<i>peĩlis</i> 12	<i>gaidýs</i> 9	<i>gaidýs</i> 10

5 lentelė. Ilgųjų skiemenų kirčio žymėjimas *TLGK* ir *AvLG*

Veikiausiai rengiant *TLGK* nuspręsta pateikti paprastesnę, besimokantiems lietuvių kalbos suprantamesnę kirčiavimo sistemą.

IŠVADOS. 1. LLTI BR saugomas Mečislovo Davainio-Silvestraičio turėtas hektografuotas *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas* į *LB II* neįtrauktas ir mokslo visuomenei iki šiol nežinotas. *TLGK* yra genetiškai susijęs su Petro Avižonio *Lietuviška gramatikėle* [1898 ar 1899] – šiuos darbus sieja panaši struktūra, lietuvių kalbos medžiaga, lotyniškų terminų vartoseną, raidynas. Tikėtinas *TLGK* autorius – Avižonis. *TLGK* rusiški, o *AvLG* vokiški intarpai rodo, kad gramatikos parengtos skirtingiems adresatams.

2. *TLGK* yra konspektyvesnis už *AvLG*, bet nėra sutrumpintas jos variantas. Tai rodo vardažodžių ir veiksmažodžių paradigmos: *TLGK* paprastai duodamas vienas pavyzdys, kuris *AvLG* neretai paradigmoje įrašytas ne pirmasis, o skliaustuose, taigi suprantamas kaip normos variantas. Jei *TLGK* būtų rengiamas trumpinant *AvLG*, veikiausiai pateikiamų variantų eiliškumas sutaptų, t. y. pirmasis *AvLG* normos variantas išlaikytų savo poziciją ir *TLGK*. Be to, *TLGK* turi daugiau sąsajų su *KG* negu *AvLG*.

Nors TLGK glaudžiau negu AvLG susijęs su KG, vis dėlto mažai tikėtina ir tai, kad AvLG būtų pataisytas ir papildytas TLGK variantas – rengėjui būtų tekę iš KG rankioti ir reikiamose vietose įterpinti lietuviškus pavyzdžius bei jų vokiškus atitikmenis, iš naujo žymėti ilgųjų skiemenų kirtį.

Veikiausiai Avižonis, turėdamas parengęs gramatiką pagal KG, pastebėjo rusiškos gramatikos poreikį ir ėmėsi ruošti kitą jos variantą – paprastesnį, su rusų kalbos intarpais – TLGK. Jablonskiui jis davė redaguoti ne „rusiškąjį“, o pirmąjį gramatikos variantą. Jablonskio redaguotas variantas yra AvLG.

3. AvLG buvo hektografuota 1898 m. pabaigoje ar 1899 m. pradžioje. TLGK veikiausiai parengtas iki 1897-ųjų pabaigos, kol Avižonio gramatika dar nebuvo redaguota Jablonskio, veikiausiai Avižoniui studijuojant Peterburge.

Literatūra ir šaltiniai:

- [ADOMAITIS-ŠERNAS, JUOZAS,] j. a., 1890: „Musu statrašas“, *Vp* 5, 65–66.
- AVIŽONIS, PETRAS, 1897-12-15: Laiškas Povilui Višinskiui iš Mintaujos (rankraštis); VUB RS: f. 1 – E 78.
- AVIŽONIS, PETRAS, 1921: „Petro Kriaušaičio ‘Lietuviškos kalbos gramatikos’ istorija“, *Mokykla ir gyvenimas* 1, 30–33.
- AvLG – Petras Avižonis, *Lietuviška Gramatikėlė*, [1898 ar 1899]; VUB RS: f. 1 – D 1498.
- BALAŠAITIS, ANTANAS, 2010: „Iš lietuviškų kalbotyros terminų istorijos“, *Gimtoji kalba* 5, 3–12.
- [BASANAČIUS, JONAS,] Birsztonas, 1884: „Lietuviszkos ir apie Lietuvą kningos“, *Aušra* 1–3, 71–74.
- DROTVINAS, VINCENTAS, 2002: „Adomo Stuobrio ‘Kalbamokslis lietuviškos kalbos’“, *Gimtas žodis* 11, 8–13.
- EIGMINAS, KAZYS, 1973a: „Anoniminė 1737 m. lietuvių kalbos gramatika ‘Universitas Lingvarum Litvaniae’“, *Mūsų kalba* 3, 13–17.
- EIGMINAS, KAZYS, 1973b: „Lietuvių kalbos gramatikos“, *Mūsų kalba* 3, 28–38.
- [GAIGALAS, PRANCIŠKUS,] Embė, 1897: „Raszybos dalykai“, *Tėvynės Sargas* 8, 18.
- JablG – [Jonas Jablonskis,] *Lietuviškos kalbos gramatika. Rašytojams ir skaitytojams vadovėlis*. Parašė Petras Kriaušaitis. Tilžeje 1901. Spauzdinta pas Otto v. Mauderode.
- [JABLONSKIS, JONAS,] K. Ob., 1890: „Lietuviszka gramatika, paraszyta Kunigo Mikolo Miežinio. Tilžeje. 1886 m.“, *Vp* 6, 87–89.
- JONIKAS, PETRAS, 1987: *Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje. Visuomeniniai lietuvių kalbos istorijos bruožai*, Chicago: Lituaniistikos instituto leidykla.
- KAZLAUSKAITĖ, GITA, 2002: „Lietuviškų elementorių kalbotyros terminai“, *Lituanistica* 2(50), 63–83.
- KEINYS, STASYS, 2001: „1901 m. Petro Kriaušaičio ‘Lietuviškos kalbos gramatikos’ kalbos mokslo terminai“, *Terminologija* 8, 51–64.
- KG – GRAMMATIK DER LITTAUISCHEN SPRACHE VON DR. FRIEDRICH KURSCHAT [...], HALLE, VERLAG DER BUCHHANDLUNG DES WAISENHAUSES. 1876.
- [KUDIRKA, VINCAS,] Q. D. ir K., 1889: „Isz tėvyniszkos dirvos“, *Vp* 7, 105.

- KURŠAITIS, FRYDRICHAS, 2013: *Lietuvių kalbos gramatika 1876*, parengė Birutė Kabašinskaitė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- LB II(1) – *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 2. 1862–1904 1(A–P)*, Vilnius: Mintis, 1985.
- LB II(2) – *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba 2. 1862–1904 2(R–Ž)*, Vilnius: Mintis, 1988.
- MIEŽINIS, MYKOLAS, 1886: *Lietuviszka gramatika* paraszyta Kunigo Mikolo Miežinio. Tilžeje. 1886. Mikszo spaustuveje.
- PALIONIS, JONAS, 1973: „Lietuvių kalbos gramatikos“, *Mūsų kalba* 3, 3–9.
- PUZINAS, JONAS, 1979: *Profesorius medicinos daktaras Petras Avižonis (1875–1839)*. Jo visuomeninė, kultūrinė ir mokslinė veikla, Čikaga: Amerikos Lietuvių Bibliotekos leidykla.
- SchiekG – *Littauifche Elementar=Grammatik*. Vom Oberlehrer J. Schiekopp. [...] Tilfit, 1881. Druck von H. Poft.
- SKARDŽIUS, PRANAS, 1939: „P. Avižonis“, *Gimtoji kalba* 8, 113–115.
- S[TONIENĖ], V[ANDA], 1997: „Hektografija“, *Knygotyra*. Enciklopedinis žodynas, Vilnius: Alma littera, 124.
- ŠOPARA, IGNACAS, 1906: *Trumpūtis lietuviškai–rūsiskais kalbomokslėlis*, Parengė ir parąšė kúnigas Ignácas Šopára. Sodiéčiams vaikáms, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, Dvorcovaja, 4.
- „Tėvynės varpai“, *Vp* 1, 1898, 13.
- TLGK – *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas*; LLTI BR: f. 1 – 1461.
- TUMAS, JUOZAS, 1903-02-01: Laiškas Aleksandruui Dambrauskui; VUB RS: f. 1 – E 118.
- Universitas linguarum Litvaniae*, denuo edidit indicem verborum adiecit Ioannes Rozwadowski, 1896.
- [URBONAVIČIUS, PRANCIŠKUS,] Prancelė J., 1895: „Nereikalinga ‘Y’ su brüksmeliu mūsų raszyboje“, *Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga* 1, 3.
- [Varpo redakcija,] 1899: „Redakcijos atsišaukimas“, *Vp* 3, 37.

Jurgita Venckienė

HECTOGRAPHED SHORT COMPENDIUM OF LITHUANIAN GRAMMAR – UNKNOWN GRAMMAR OF THE END OF THE 19TH CENTURY

Summary

In the spring of 2019, historian Olga Mastianica-Stankevič found the previously unknown tome of Lithuanian grammar, *Short Compendium of Lithuanian Grammar (Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas)*, in the archive of Mečislovas Davainis-Silvestraitis in the Library of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore. The hectographed grammar book has a small format of 185 × 115 mm, with 32 pages, and without any information concerning the author, place or date of publication. This grammar book is not included in *Lithuanian Bibliography of 1862–1904*.

Short Compendium of Lithuanian Grammar is genetically related to Petras Avižonis's *Lithuanian grammar* (1898 or 1899). These two works are similar in structure, the Lithuanian material presented, usage of Latin terms and alphabet.

Short Compendium of Lithuanian Grammar is more concise than *Lithuanian grammar* by Avižonis, but it is not an abbreviated version. This can be seen from the paradigms of nouns, adjectives and verbs: in *Short Compendium of Lithuanian Grammar* there is usually one example provided, but in *Lithuanian Grammar* it is often not in the first but in the second position, thus understood as a variant of the norm. If the *Short Compendium of Lithuanian Grammar* was made by shortening *Lithuanian Grammar*, the order of the norm variants would probably coincide, i.e. the first variant of *Lithuanian Grammar* would remain in the same position in the *Short Compendium of Lithuanian Grammar*. This feature suggests that *Short Compendium of Lithuanian Grammar* reflects an earlier version of Avižonis's grammar, not yet edited by Jonas Jablonskis. This is confirmed by an analysis of the use of nasal letters in both works.

The Russian inserts and simplified accent system (two accents, gravis and acute) of *Short Compendium of Lithuanian Grammar* suggest that this work was prepared to teach Lithuanian to those who were proficient in Russian, perhaps students who lived St. Petersburg.

Lithuanian Grammar by Avižonis was hectographed in late 1898 or the beginning of 1899. *Short Compendium of Lithuanian Grammar* was probably completed by the end of 1897, before the grammar of Avižonis was edited by Jablonskis.

JURGITA VENCKIENĖ
Raštijos paveldo tyrimų centras
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5
LT-10308 Vilnius, Lietuva
el. p.: jurgita.venckiene@lki.lt

Gauta 2019 m. rugsėjo 11 d.

ARCHIVUM

Lithuanicum 21, 2019

Leidžiamas kartą per metus / Annual

DAILININKAS

Alfonsas Žvilius

MAKETUOTOJAI

Nijolė Juozapaitienė

Saulius Juozapaitis

REDAKTORĖS

Irena Štikonaitė

Jūratė Sviackevičienė

KOREKTORĖ

Aldona Kaluinienė

Lietuvos
mokslo
taryba

ARCHIVUM *Lithuanicum*

21 tomo (2019) leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA pagal Valstybinę

lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024

metų programą (projekto finansavimo

sutartis Nr. S-LIP-19-12)

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

ARCHIVUM *Lithuanicum*

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, Lietuva

www.istorija.lt/journals/archivum-lithuanicum/

Tel. (+370 5) 261 44 36

SPAUSTUVĖ / PRINTER

UAB Petro ofsetas

Naujoji Riononių g. 25C, LT-03153 Vilnius, Lietuva

Tel. (+370 5) 273 33 47

2019 12 03

Tiražas 250 egz.